

педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація й гуманізація педагогічного процесу [4].

Література:

1. Долинська Л. В. Психолого-педагогічні умови ефективної взаємодії викладачів і студентів в умовах традиційної освіти. – Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. академіка С. Д. Максименка. Київ : Главник, 2005. Вип.26. Т.2. С. 8-11.
2. Захаренко О. Слово до нащадків / О. Захаренко. Київ: СПД Богданова А. М., 2006. 216 с.
3. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва. Київ : Вища школа, 1993. 320 с.
4. Подласий И. П. Педагогика. Новый курс. Учебник для студентов педвузов. В 2 кн. Москва : Владос, 1999.
5. Колток Л. Шляхи та засоби реалізації педагогічного дискурсу у вищій школі. *Вища освіта України*. 2007. № 2. С.77–83.

Наталія Герасімова

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5455-4891>

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ІДЕЯ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ В КОНТЕКСТІ АВТОРСЬКОЇ ШКОЛИ
О. А. ЗАХАРЕНКА: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Дитиноцентризмом, у сучасному трактуванні цього терміну, можна розуміти як особистісно-орієнтовану модель виховання дитини, призначення якої розширення її можливого життєвого шляху та саморозвитку на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності.

Актуальність упровадження ідей дитиноцентризму зумовлена тим, що дитина є центральною постаттю у всіх взаємопов'язаних процесах виховання, навчання та її розвитку для формування повноцінної особистості.

Концепція дитиноцентризму в освіті є основою визнання суспільством свого обов'язку забезпечити здоров'я та добробут дітей і має такі прояви:

- рівний доступ до якісної освіти: діє принцип «краща школа та, що поруч»;
- створення комфортних умов: діти мають отримувати задоволення від перебування в школі та почуватися в безпеці;
- відсутність тиску у навчанні: учні добре знають, що вони навчаються не для вчителів і не для батьків, а для себе; всі предмети та професії рівні;
- орієнтація не на проблемні, а на сильні сторони дітей: діти не мають бути виключені з освітнього простору;
- мотиваційна система оцінювання: «погана» оцінка розглядається не як провина, а як нестача певної навички, яку потрібно розвивати;
- розвинута система підтримки: спеціальні вчителі, які займаються корекційною освітою [1].

Особистісно-орієнтована модель освіти, що заснована на ідеях дитиноцентризму, передбачає максимальне наближення навчання і виховання конкретної дитини до її сутності, здібностей і життєвих планів, забезпечення морально-психологічного комфорту, відмову від орієнтації освітнього процесу на середнього школяра.

О. Захаренко поняття «дитиноцентризм» розглядає як «забезпечення процесу виховання і навчання кожної дитини на основі розвитку її природних здібностей» [3]. За переконанням ученого, в освітньому процесі слід максимально враховувати природні здібності дитини.

Пріоритетом діяльності має бути не отримання учнями академічних знань, а надбання умінь життєво необхідних (компетентностей): від комунікативних (знайти спільну мову з оточуючими, друзями, вчителями, однокласниками, батьками, зовсім не знайомими людьми) до творчих (в навчально-трудовах справах).

Дитиноцентризм розглядається у контексті гуманізації освітнього процесу, як соціально-педагогічна модель освіти, системоутворювальною метою якої є створення умов для розвитку природних задатків і здібностей дитини. Виокремлення в кожній дитині її сутності та особливостей створює можливості для максимального наближення навчання і виховання цієї дитини до її конкретних здібностей.

Дитина стоїть у центрі педагогічної системи. Навколо неї обертається вся освіта. Інтереси дитини стають цінностями освіти. Дитинство – це період інтенсивного фізичного й психічного розвитку особистості, протягом якого відбувається його підготовка до дорослого життя.

Розвиток творчої особистості потребує необхідних умов, від яких залежить становлення дитини як особистості. Цьому сприяє навчально-виховний процес з

індивідуальними підходами та вимогами до кожного, надання їй максимальних можливостей для розкриття, виявлення творчих здібностей. Найважливіше значення для розвитку особистості має колектив. Коли діти працюють разом, кожний прагне проявити себе краще. Тільки разом діти стають більш діяльними, зі своїми ідеями та думками, які вони відстоюють.

Л. І. Божович, А. В. Запорожець, Д. Б. Ельконін вважали, що шкільна адаптація визначається готовністю дитини до зміни свого соціального стану і що процес адаптації підпорядковується особливим психічним закономірностям. Кожна дитина сам змінює соціально-психологічну ситуацію, створює свою особистісну мікросередовище, тобто адаптація являє собою процес активного пристосування, результатом якого є адаптованість [5].

У ході адаптації, як відзначають багато авторів, відбувається така взаємодія людини і середовища, при якому ефективність цього процесу і його кінцевий результат прямо залежать від здатності людини до здійснення цілеспрямованої діяльності, в якій відбуваються породження і видозміну психічного образу середовища (і самого суб'єкта в цій середовищі), становлення нових потреб, установок, емоцій, цілей, мотивів, придбання особистісного сенсу, використання схем орієнтування з минулого досвіду і створення нових схем, спрямованих на активну орієнтування в ситуації, її обстеження і планування адекватного потребам і мотивам суб'єкта поведінки.

Основними показниками психологічної адаптації дитини до школи є формування адекватної поведінки, встановлення контактів з учнями та вчителем, оволодіння практичними навичками навчальної діяльності.

Н. В. Литвиненко виділила чотири рівні адаптації [6] :

I рівень – повна адаптація. Характеризується оптимальним рівнем шкільної тривожності, відмінною або хорошою успішністю, високим або середнім рівнем навчальної активності, сприятливим становищем в колективі однолітків, позитивним емоційним ставленням до вчителя і відсутністю ускладнень на поведінковому рівні;

II рівень – неповна адаптація. Оптимальний рівень шкільної тривожності може поєднуватися з задовільною успішністю, нейтральним ставленням до вчителя. При цьому спостерігається низький рівень навчальної активності, в більшості випадків несприятливе становище в колективі однолітків і труднощі на поведінковому рівні;

III рівень – утруднена адаптація. Вона може мати прихований і відкритий характер. У першокласників з утрудненою адаптацією прихованого характеру спостерігається підвищений рівень шкільної тривожності на тлі відмінної або

гарної успішності, високий або середній рівень навчальної активності, в більшості випадків сприятливе положення в колективі однолітків, позитивне емоційне ставлення до вчителя і відсутність труднощів на поведінковому рівні. У першокласників з утрудненою адаптацією відкритого характеру відзначається поєднання підвищеного рівня шкільної тривожності з задовільною успішністю, низьким рівнем навчальної активності і нейтральним ставленням до вчителя. У більшості випадків несприятливе становище в колективі однолітків і труднощі на поведінковому рівні;

IV рівень – дезадаптація. Для дезадаптованих до освітньому середовищі школярів характерні незадовільна успішність, низький рівень навчальної активності, несприятливе становище в колективі однолітків, негативне ставлення до вчителя, порушення на поведінковому рівні.

При вивченні психологічної адаптації велика увага приділяється аналізу емоційних проявів. Сформованість «соціально-адекватних способів реалізації емоційних станів» є одним з факторів психологічної адаптації. Нові вимоги шкільного навчання часом перевершують можливості дитини, змінюють стан емоційної сфери, викликаючи «неспецифічну» стресову реакцію організму. Труднощі, що виникають в процесі шкільної адаптації, виявляють насамперед порушення рівноваги між потребами дитини, його прагненнями, суб'єктивними поглядами й вимогами, які пред'являє до його поведінки школа.

Психічне здоров'я, що є одним з основних показників адаптації, являє собою сукупність наступних ознак: відсутність захворювань, в тому числі явно виражених психічних розладів, нормальне у фізичному плані розвиток організму, сприятливе функціональний стан його систем, певний резерв сил, що сприяє подоланню можливих стресів, стан рівноваги між людиною і світом, гармонія між ним і суспільством. Одним з критеріїв психічного здоров'я традиційно виділяється функціональний стан, під яким розуміється комплекс характеристик функцій і якостей, що забезпечують діяльність: одним з показників функціонального стану є розумова працездатність. Іншим критерієм психічного здоров'я є позитивний емоційний стан (внутрішня лабільність), емоційна стійкість, тобто більш-менш стійкий характер реакції дитини на певні життєві події, емоційний фон і настрій.

Соціальні аспекти адаптації визначаються готовністю дитини до зміни свого соціального стану, необхідним рівнем сформованості засобів спілкування, поведінки і діяльності, володінням соціально-адекватними способами реалізації емоційних станів. Як вже зазначалося вище, визначити кордон між соціальної і психічної адаптацією досить складно, так як потреби, які є одним з ключових понять психічної адаптації, можуть бути як соціально зумовленими, так і

вродженими. Тому в літературі частіше зустрічається термін «соціально-психічна адаптація» – процес, що приводить до такого стану взаємин особистості і групи, коли особистість без тривалих зовнішніх і внутрішніх конфліктів продуктивно виконує провідну діяльність, задовольняє основні соціогенні потреби, в повній мірі йде назустріч тим рольовим очікуванням, які пред'являє до неї еталонна група, переживає стану самоствердження і вільного вираження своїх творчих здібностей.

Е. Е. Кравцова при визначенні соціально-психологічної адаптації виділяє головним чином необхідний рівень сформованості засобів спілкування, поведінки і діяльності [4]. Тому до критеріїв соціально-психологічної адаптації дітей до школи вона відносить успішність навчання і дисциплінованість, а в групу дезадаптованих учнів включає дітей, які відчують труднощі в спілкуванні з однолітками або вчителями, тобто дітей з порушенням соціальних контактів.

А. Л. Венгер виділяє високий, середній і низький рівні адаптації в залежності від ставлення дитини до школи, динаміки і результату засвоєння навчального матеріалу, участі в суспільному житті і соціального статусу в колективі [2].

Високий рівень адаптації передбачає позитивне ставлення дитини до школи, адекватну реакцію на пропоновані вимоги, глибоке і повне засвоєння навчального матеріалу, старанність, уважність, виконання доручень без зовнішнього контролю, самостійне виконання навчальної роботи, сприятливий соціальний статус в колективі.

При середньому рівні адаптації дитина позитивно ставиться до школи, її відвідини не викликає негативних переживань, навчальний матеріал розуміється і засвоюється при докладному наочному викладі, зосередженість і уважність виявляються при зовнішньому контролі дорослого, громадські доручення виконуються сумлінно, соціальний статус в колективі цілком сприятливий.

При низькому рівні адаптації у дитини спостерігаються негативне або індіферентне ставлення до школи, домінуюче пригнічений настрій, скарги на нездоров'я; дитина засвоює навчальний матеріал фрагментарно, не може самостійно працювати з підручником, порушує дисципліну, до уроків готується нерегулярно, потребує постійного контролю з боку дорослих, громадські доручення виконує без особливого бажання, близьких друзів не має.

Дитиноцентризм спирається на природні здібності та потреби кожної дитини, дає можливість розвивати її унікальні можливості та здібності. Отже, головною метою дитиноцентризму є максимальне наближення навчання та виховання до вікових та індивідуальних особливостей дитини, її здібностей, можливостей та інтересів.

Головна думка ідеї дитиноцентризму – навчання та виховання максимально наближене до здібностей і особливостей кожної дитини. Напрямки дитиноцентризму:

- свобода педагогічної творчості;
- активність учнів у навчально-виховному процесі,
- інтереси учнів, створення навчального середовища, яке б перетворило навчання на яскравий елемент життя дитини;
- практична спрямованість навчальної діяльності,
- обов'язкове врахування інтересів кожної дитини;
- виховання «вільної незалежної особистості», яка «запалюється любов'ю та керується розумом»;
- забезпечення свободи і права дитини в усіх проявах її діяльності,
- урахування її вікових та індивідуальних особливостей,
- забезпечення морально-психологічного комфорту дитини.

Відповідно до дитиноцентричної концепції відбувається максимальне врахування вікових і індивідуальних особливостей дитини, її потреб, ціннісних орієнтацій, попереднього досвіду, здібностей і можливостей. Дитиноцентризм визнає дитину з її особистими потребами і власним внутрішнім світом як вищу цінність людського буття, дає можливість розвивати її унікальні можливості, здібності, якості.

Принципи реалізації ідей дитиноцентризму у школі:

- більше хвалити – менше критикувати;
- допомагати переборювати невпевненість у власних силах;
- переконувати учнів в обов'язковому виконанні поставлених задач;
- допомагати уникнути поразки;
- визначати важливість зусиль дитини в діяльності;
- спонукати до виконання конкретних дій;
- допомагати емоційно пережити не результат цілого, а навіть окремої деталі;
- пояснювати заради чого здійснюється кожна діяльність.

Таким чином, дитиноцентризм є провідним принципом, який ставить школяра, його індивідуальність у центр педагогічної взаємодії, визнає дитину з її особистими потребами і власним внутрішнім світом як вищу цінність людського буття. Дитиноцентризм передбачає організацію освітньої діяльності відповідно до індивідуального стилю, темпу, психофізіологічних та вікових особливостей, потреб, цінностей, освітніх траєкторій.

Література:

1. Бібік Н. М. Школа О. А. Захаренка як феномен живої педагогіки. *Педагогічний вісник*. 2004. № 2.
2. Венгер А. Л., Цукерман Г. А. Психологічне обстеження молодших школярів. Москва : ВЛАДОС-ПРЕС, 2001.
3. Захаренко О. А. Слово до нащадків. Київ : СПД Богданова А. М., 2006. 216 с.
4. Кравцова Е. Е. Психологічні проблеми готовності дітей до навчання в школі. Київ: Педагогіка, 1991.
5. Петровський А. В. Особистість. Діяльність. Колектив. Київ : Педагогіка, 1989.
6. Литвиненко Н. В. Соціально-психологічна адаптація школярів в критичні періоди розвитку (індивідуально-типологічний підхід): монографія. Київ : Сфера, 2007.
7. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ : АПН., 2003. 68 с.

Сергій Захаренко

кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки і психології

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

**ВИХОВАННЯ В УЧНІВ ПОВАГИ ДО БАТЬКІВ
У ПЕДАГОГІЧНІЙ СИСТЕМІ О. А. ЗАХАРЕНКА**

У сучасний період невизначеності, різкої поляризації української спільноти як в матеріальному, так і в географічно-політичному напрямках, коли суспільство не може визначити чіткі ціннісні орієнтири, значення батька, матері, сім'ї, родини, як передавача моральних надбань, стає неоціненим. Родина є провідною інституцією формування особистості, а родинне виховання – провідним засобом її становлення.

Підняття ролі родинного та сімейного виховання зумовлене також тими проблемами, що, наразі, стали актуальними в українському суспільстві.

У багатьох сім'ях рівень освіченості дітей вищий, ніж у батьків, зменшилась участь дітей в домашній праці, в сучасній сім'ї послабшала або зникла роль трудового прикладу батьків. Збільшилась кількість сімей, в яких основну увагу приділяють матеріальним проблемам, а не формуванню культури спілкування і поведінки, часто сім'ї недооцінюють значення контролю за навчальною